

**EMEVİ DEVLETİNİN DÖNÜM NOKTASI ABDÜLMELİK B. MERVAN
(FATİH ERKOÇOĞLU, TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI,
ANKARA, 2011, 576 S, ISBN 978-975-389-672-6)**

Hakan KÜÇÜK¹

Abdūlmelik b. Mervān (685-705) Emevî halifelerinin en büyüklerinden biridir. Halife olduğu sırada iç mücadeleler sebebiyle İslām devleti parçalanmış olduğundan, hükmü ancak Suriye ve Mısır'da geçiyordu. Halifeliği döneminde iç karışıklıkları ortadan kaldırarak İslām dünyasında birliği sağlamış, Kuzey Afrika'yı yeniden hâkimiyet altına almış ve Bizans'a üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Öldüğü zaman oğlu Velid'e Atlas Okyanusu'ndan Ceyhun nehrine kadar uzanan siyâsî, askerî ve idarî bakımdan sağlam bir devlet bırakmıştı (Yıldız, 1998, s.270).

Yukarıda hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Abdūlmelik b. Mervan ile ilgili bize göre derli toplu bir araya getirilmiş en kapsamlı eser olan Fatih Erkoçoğlu'nun "Emevi Devletinin Dönüm Noktası Abdūlmelik b. Mervan" isimli eserini incelerken şu hususlara dikkat etmeye çalışacağız: Öncelikle yazarın metodu ve dili hakkında kısa bir bilgi vereceğiz. Kitabı incelediğimizde yazarın eseri ortaya koyarken büyük emek harcadığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu kadar emekten sonra başta da söylediğimiz gibi kapsamlı bir eser ortaya çıkmış ve bizim bu çalışmamızda her konunun üzerinde detaylı bir şekilde değerlendirme yapmamız çalışmamızın niteliği bakımından mümkün değil. Biz kitabı değerlendirirken kitabın önemine binaen bir nevi özet de yapmaya çalışacağız. Bize göre çok önemli gördüğümüz yerleri de kitaptan alıntı yaparak açıklamaya çalışacağız. Bizim bu çalışmadaki amaçlarımızdan birisi de İslam tarihinin özellikle Emevi tarihi ile ilgili çalışma yapanların faydalanacakları böyle önemli bir eser olduğuna dikkat çekmektir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sakirdemirho_2012@hotmail.com, ORCID: 0009-0008-2844-3619

Kitabın özetine ve değerlendirmesine geçmeden önce müellifin metodu ve dili üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz. Yazar eserinde kendi ifadesi ile -sosyal bilimlerin de gelişmesi ile psikoloji ve sosyoloji bilimlerinden faydalandığını -belirtmiştir. Bunun yanında eserini yazarken doğru, tarafsız ve objektif olmaya çalışmıştır. Tabi burada şunu belirtmek isteriz ki yazar bu tarafsızlığını zaman zaman Emeviler lehine kaybetmiştir. Yazarın dili bize göre son derece sade, akıcı ve anlaşılırdır. Eserinin birinci bölümünde Abdülmelik b. Mervan'ın biyografisine yer vermesi ve diğer bölümlerdeki konuları özel başlıklar altında ele alması da kitabın daha iyi anlaşılması bakımından son derece faydalı olmuştur. Kitabın bize göre eleştirilecek tarafı ise çok fazla detaya yer verilmesi ve hacminin çok geniş olmasıdır. Tabi burada şunun da belirtmek isteriz ki; bu alanda çalışma yapanlar için bu kadar detay ve hacim gayet faydalıdır. Fakat sadece alan dışı okuma yapmak isteyenler için kitap biraz daha kısa ve öz olsa daha çok ilgi çekeceği kanaatindeyiz.

Şimdi kitabı detaylı bir şekilde incelemeye geçtiğimizde yazar, giriş bölümünde araştırmanın metodu ve kaynakları ile ilgili bilgi vermekte ve daha sonra Abdülmelik b. Mervan öncesi Emeviler tarihine kısa bir bakış atmaktadır. Daha ilk cümlede yazar *“Bu çalışmada Emevi devletinin önemli halifelerinden birisi ve Muaviye b. Ebû Süfyan'dır (661-680) kurduğu devletin ikinci ve asıl bânisi olarak addedilebilecek olan Abdülmelik b. Mervan'ın hayatı ve 21 yıllık halifeliği incelenecektir,”* (Erkoçoğlu, 2011, s.13) diyerek aslında bir tezle başlıyor. Nedir bu tez? Yazarın Abdülmelik b. Mervan'ı Emevilerin asıl kurucusu olarak görmesi. Tabi kitabın içeriğine, dolayısıyla Abdülmelik b. Mervan'ın hayatına baktığımızda haksız da sayılmaz. Lakin yine de tarihi gerçeklere baktığımızda da bu bir tezdır ve bilindiği gibi Emevi devletinin kurucusu Muaviye b. Ebu Süfyan'dır. Yine yazar bu bölümü yazarken elimizde bulunan kaynakların Emeviler Devleti'ni yıkan ve kendisinden takriben 100 sene sonra kayda geçirilmiş olan bu bilgilerin çok sıhhatli olmadığını belirterek bir nevi Abdülmelik b. Mervan hakkında yazılan olumsuz ifadelerin Abbasiler tarafından uydurulduğunu bize hissettirmektedir. Keza ileride bunun ile ilgili birkaç tane örnek vardır.

Yazar yine bu bölümde Abdülmelik b. Mervan dönemi olaylarını incelerken onları kendi zamanları içerisinde rakiplerinin uygulamaları ve davranışları ile değerlendirmenin doğru olacağını belirtmiştir. Yine yazar İslam tarihinde Emevilerin ırkçı- kabilesel yapıları, kendi dönemlerinde cereyan eden kanlı olaylarında varlığıyla onların bütünüyle olumsuz olarak değerlendirilmesine sebebiyet verdiğini, onların İslam toplumunun gelişimine yapmış

oldukları katkıları neredeyse hiç görmezden gelinmesine sebep olduğunu söylemiş bu mantığın yanlış olduğunu belirtmiştir. Yani yazar burada da Emevileri bir nevi savunmaya çalışmıştır.

Daha sonra yazar kendinden önce Emevi Devleti'nin bu önemli halifesi hakkında yazılan telif eserlerden bahsetmiştir. Bununla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse Abdülmelik b. Mervan hakkında yazılan ilk çalışma Ziyaüddin Er Reyyiisin 1962 yılında basılan Abdülmelik b. Mervan *Muvahhidut Devleti'l-Arabiyye* isimli kitabıdır. O zamana kadar Tarih sahnesinde çok önemli bir rol oynayan bu halife hakkında yeterli bilginin olmamasından hareketle eser halka yönelik olarak hazırlanmıştır. Yine aynı yıl içerisinde Beyrut'ta Ömer b. Ebu Nasır tarafından *Abdülmelik bin Mervan* isimli çalışma neşredilmiştir. Zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre yazılmış olan bu eser bir önceki gibi halka yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu iki çalışmadan on bir yıl sonra da *el-Hilâfetü'l-Emeviyye*, başlıklı bir tez Londra Üniversitesi'nde Abdü'l-Emir AbduHüseyn Dixon tarafından çalışılmış ve 1973 yılında da Beyrut'ta bastırılmıştır. Diğer iki kaynağa göre daha iyi hazırlanmış olan bu çalışmada yazar muhtelif ve zengin kaynaklar kullanmıştır. Ülkemizde de Ahmet Lütfi Kazancı'nın doçentlik başvuru için hazırladığı *Abdülmelik bin Mervan üzerine bir araştırma* başlıklı bir çalışması bulunmaktadır.

Yazarın kitabını yazarken faydalanmış olduğu başlıca kaynaklar ise şunlardır: Neseb, tabakat ve vefa'yat kitapları, genel tarih kitapları, fütuhat kitapları, coğrafya kitapları, nümizmatik (tarihi süreç içerisinde yer alan devletlerin basılmış madeni paraları inceleyen) bilimi, edebiyat kitapları ve ansiklopedik maddeler ve makaleler başlıca kullanmış olduğu malzemelerdir. Yine bizim kaynakçadan yola çıkarak yaptığımız araştırmada yazar 141 tane temel kaynaktan, 201 tane araştırmadan, 138 makale ve 114 ansiklopedi vs. maddeden yani toplamda 594 kaynaktan faydalanmıştır. Bu da bize yazarın kitabını yazarken ne kadar çok emek harcadığını göstermektedir.

Giriş bölümünün ikinci kısmı olan “Abdülmelik bin Mervan öncesi Emeviler tarihine bir bakış” bölümü Emevi hanedanlığı Mercu's Suffer savaşı, Merc Rahit savaşı, Mervan bin Hakem'in (684-685) Mısırı ele geçirmesi, Tevvabun hareketi, Rebeze Savaşı, Mervan b. Hakem'in ölümü şeklinde 7 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde özellikle bizim dikkatimizi çeken 684 yılında Kayslılarla Kelbliler arasındaki Merc Rahit savaşıdır. Bu savaşın önemine gelince; Mervan bu savaşta, Kelb Kabilesi tarafında yer alarak Kayslıları hezimetle uğratmış, daha sonra da halifeliği ele geçirmiştir. Yani bu savaş deyim yerindeyse Emeviler tarihinde Mervanilerin tarihinin başlangıcı sayılabilir. Yine bu bölümde dikkatimizi çeken diğer bir savaş Rebeze savaşıdır. Bu savaşta Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Musab b.

Zübeyr'in başında bulunduğu ordu ile Mervan'ın ordusu savaşmış ve bu savaşı Musab b. Zübeyr kazanmıştır. Musab'ın ordusu, Mervan'ın ordusundan 500 kişiyi kılıçtan geçirmiş ve daha sonra Abdülmelik'in en güçlü valisi olarak karşımıza çıkacak olan Haccac ve babası Yusuf savaştan kaçarak canlarını zor kurtarmışlardır. Yine Mervan'ın kardeşi Ubeydullah b. el Hakem ve oğlu Abdullah da bu savaşta hayatını kaybedenler arasındadır. Bu bölümün son kısmına geldiğimizde Mervan b. Hakem'in ölümü ile ilgili bazı tartışmalar vardır. Yazarın araştırdığı kaynaklara göre Mervan, Halid b. Yezid'in annesi yani Mervan'ın eşi Fahite tarafından yastıkla boğularak öldürülmüştür. Bu da kitapta dikkat çeken konulardan birisidir.

Birinci ana bölüme geldiğimizde bu bölümde yazar Abdülmelik b. Mervan'ın doğumunu, yetişmesini, ailesini, ölümünü, kişiliğini ve halifelige geçişini anlatmaktadır. Doğum bölümünde Abdülmelik b. Mervan'ın 646 yılında Medine'de doğduğundan ve ilk defa İslam tarihinde Abdülmelik ismini ona verildiğinden bahsetmektedir. Müellif Mervan'ın çocuğuna önce Kasım ismini verdiğini daha sonra ise bunu Abdülmelik olarak değiştirdiğini bildirmektedir. Yazarın araştırmalarına göre; Abdülmelik'in çocukluğu, babasının konumu ve bulunduğu mevki itibariyle Medine'de, Hz. Osman'ın evinde geçmiştir. Kendi yaştlarının aksine o bu ortamda çok erken denebilecek yaşta siyasetle tanışmış, dönemin idarecileri ve valilerini görmüştür. Onun gençliği, Kur'an ve hadis öğrenimindeki entelektüel ortamın yanı sıra bu dönemde şiir ve müzik alanında da önemli bir yer işgal eden Medine'de geçmiştir. Abdülmelik'e yine bu dönemde ibadet ve ilme düşkünlüğünden dolayı "Hamametül Mescit" denilmiştir. Yine Abdülmelik b. Mervan'ı gençlik döneminde Emeviler Devri'nin önemli ve kanlı olaylarından biri olan ve Medine'de cereyan eden Harre Savaşı'nda görmekteyiz. Medine'deki isyancılar tarafından Medine'den çıkarılan ve Emevi ordusuna Medine ile ilgili herhangi bir bilgi vermeme hakkında yemin eden babası yeminini tutmuş fakat o Emevi ordusu komutanı Müslim b. Ukbe'ye Medine ile ilgili stratejik bilgiler vermiştir.

Abdülmelik bin Mervan'ın 705 yılında Ekim ayının ortalarında Dımeşk'te Perşembe günü öldüğü rivayet edilmektedir. Onun gümüşlükteki Babu'l Cabiye dışına defnedildiği rivayet edilmektedir. Onun kişiliğini ele aldığımızda yazar; Abdülmelik b. Mervan'ın kaynaklarda oldukça cimri bir halife olduğunu fakat bu iddiaya kendisinin katılmadığını şu sözlerinden anlıyoruz: "*Tespit edebildiğimiz kadarıyla Abdülmelik gayet cömert bir insandır. Belki de Emeviler'in kurucusu Muaviye kadar cömert olmadığından ona bu şekilde bir isim verilmiştir ya da çağdaşı Abdullah bin Zübeyr'in cimri tabiatı Emevi Düşmanlarınca rakibine yansıtılmıştır*" (Erkoçoğlu, 2011, s.99) demektedir. Yine yazar kaynaklarda Abdülmelik bin

Mervan'ın içki içtiğine dair rivayetleri aktardıktan sonra onun huzurunda Musab Bin Zübeyr'in içki içtiğini söyleyenlere içkinin kötü bir şey olduğunu ifade eden sözler söylemiştir. Yazar da bundan yola çıkarak Abdülmelik'in içki içtiği biliniyorsa kendi huzurunda Musab'ın içki içmesini -ki onun aleyhine gibi kullanılmaktadır- tartışmasını bir anlamı yoktur," (Erkoçoğlu, 2011, s.103) diyerek Abdülmelik bin Mervan'ın içki içmediğini savunmaktadır. Abdülmelik b. Mervan'ın kendisinin övülmesinden hoşlanmadığı da yazarın bize naklettiği Abdülmelik'in kişilik bilgilerdendir.

İkinci ana bölüme geldiğimizde bu bölüm kitabın yarısından fazlasını kapsamaktadır ki bu gayet doğaldır. Çünkü içerideki olaylar Abdülmelik'i en fazla oyalan olaylardandır. Abdülmelik b. Mervan dönemi iç politik durumuna baktığımızda bu dönemde ilk başta o, Muhtar es-sakafi meselesi ile uğraşmıştır. Abdülmelik Suriye ve Mısır'da, İbni Zübeyr Hicaz'da hâkimiyetlerini sağladıkları esnada Muhtar'da Irak'ta bir müddet de olsa kendi adına idareyi tesis etmişti. Muhtar bu dönemde Hz. Hüseyin olayına karışan Ömer b. Sad Ebu'l Vakkas, Ubeydullah b. Ziyad başta olmak üzere Emevi komutanlarından Husayn b.Nusayr, Şurahbil b. Zü'l-Kila, Rebia b. Muharrik gibi kişileri yapılan savaşlar ve çıkan olaylar sonucu öldürmüştü. Daha sonraki dönemde Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Musab b. Zübeyr ile karşılaşan Muhtar Es Sakafi, Musab'ın elinden kurtulamamıştı. Abdülmelik b. Mervan da aynı Muaviye'nin yaptığı gibi olayları izlemiş bu şekilde bu beladan kurtulmuştu. Bundan sonra tek rakibi olan Abdullah b. Zübeyr'i de Irak Valisi Haccac b. Yusuf aracılığıyla ortadan kaldıran Abdülmelik b. Mervan daha sonra iç isyanlarla uğraşmıştır. Bu iç isyanların en başında gelen yine kendisi de Emevi ailesinden olan Amr b. Said isyanıdır. Bilindiği gibi Amr b. Said Cabiye toplantısında Mervan'dan sonra kendisine biat edilen Emevi ailesinin ileri gelenlerinden birisidir. Fakat Mervan'ın ölümünden sonra işler hiç de Amr'ın istediği gibi gitmemiştir. Mervan'ın ölümünden sonra halife olan Abdülmelik Irak'ta çıkan bir isyanı bastırmak üzere yola çıkmış ve Amr b. Said'i de yanında götürmüştü. Yola çıkan orduda yer alan Amr gece arkadaşları ile beraber Dımaşk'a dönmüş, Amr b. Said ve taraftarları şehri ele geçirerek hazineye de el koymuşlardı. Sabah olduğu zaman Amr'ın yokluğunu anlayan Abdülmelik b. Mervan ordusuyla beraber tekrar Dimeşk'e dönmüş, iki ordu Dimeşk dışında karşılaşmış fakat çatışmalar fazla sürmeden anlaşma zemini hazırlanmıştı. Abdülmelik b. Mervan isyancı halaoğluna eman vererek onunla bir anlaşma yapmıştı. Halife bu olaydan 4 gün sonra Amr b. Said'i huzuruna çağırılmış, Amr da bu teklifi kabul etmişti. Yazar burada dikkat çeken şu ifadeyi kullanmaktadır: *"Amr ya içinde bulunduğu durumu çok iyi anlayamamış ya da halife*

ile yapmış olduğu anlaşmaya ve onun verdiği emana oldukça güvenerek saraya gitmiştir ve burada Abdülmelik b. Mervan tarafından ortadan kaldırılmıştır.” (Erkoçoğlu, 2011, s.183)

Burada yine İslam tarihinde tartışma konusu olan olay Abdülmelik’in Amr’a verdiği sözü tutmama meselesidir. Yazar burada şu ifadeleri kullanmaktadır:

Amr b. Sa’îd meselesiyle ilgili olarak yer vermek istediğimiz bir husus da muhtelif kaynaklarda Abdülmelik’in sözünü tutmayıp onu öldürttüğü üzerinedir. İslâm’da söz verip sözünü tutmayan ilk kimsenin Abdülmelik olduğu söylenmektedir. Böylece ona olumsuz bir damga vurulmuştur. Kaynaklarımızda zikredilen ve Abdülmelik hakkında olumsuz olarak kullanılan bu ifadenin ‘Amr b. Sa’îd olayının iyi anlaşılmadan ve de bu olaya gerçekçi bakılmadan aktarılmış bir ifade olduğunu düşünmekteyiz. Eğer ‘Amr b. Sa’îd isyanı başarılı olsaydı -ki halifenin kendi İfadesinde de belirttiği üzere-taraftarlarına atılacak olan kelle Abdülmelik’inki olacaktı. İnsanlık gösterip halife, halasının oğlunu ve iyi bir hatip olan ‘Amr’ı affetseydi bu sefer onun nüfuzuna ve gücüne hanel gelmiş olacaktı. İktidarların kendi güçlerini paylaşmak gibi bir lüksü yoktur,(Erkoçoğlu, 2011, s.188) diyerek aslında Abdülmelik’in burada yaptığının haklılığını savunmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar her ne kadar tarafsız davranmaya çalışsa da bize göre zaman zaman bu şekildeki yorumlarıyla tarafsızlığını kaybetmiştir.

Yine bu bölümde dikkatimizi çeken başka bir husus da yazar Amr olayını anlatırken verdiği örnekte kaynak olarak (sayfa 186) Dineveri el İmame ve’s Siyase eserini veriyor. Fakat bildiğimiz kadarıyla bu eser Dineveri’nin değil İbn Kuteybe’nin eseridir. Burada anladığımız kadarıyla yazar kaynağını sehven bu şekilde yazmıştır.

Bundan sonra halife yine kabileler arasındaki asabiyeyle dolaylı birçok iç savaş ile uğraşmıştır. Bu olayların başlıcaları Kayslılarla Kelbliler arasındaki çatışmalardır. Kayslıların, Kelblilerin müttefiki olan Tağliblilere saldırması sonucu kaynaklarda da Eyyam olarak geçen 13 tane çatışma olmuştur. Yine Kelbliler de, Kayslıların müttefiki olan Fezare kabilesine saldırmış, aralarında çatışmalar meydana gelmiş doğal olarak da bu meselelerle Abdülmelik uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunun dışında yine Horasan’daki çatışmalar, Haccac b. Yusuf’un Irak valiliğine tayininden sonra Irak’ta çıkan isyanlar, Abdullah b. Carud isyanı, Zenci ayaklanması, Umunda Ezd kabilesi isyanı, Yalancı peygamber Haris b. Said meselesi ve Abdülmelik b. Mervan dönemi olayları içerisinde en önemlilerinden olan ve hiç şüphesiz halifeyi ve onun Irak Valisi Haccac-ı en fazla uğraştıran Abdurrahman b. El Eş

isyanı devleti uzun zaman oyalayan olaylardan olmuştur. Halife güçlü valilerinin de yardımıyla bu isyanların hepsini bastırmıştır.

Abdülmelik dönemi olayları içinde meydana gelen başak bir gelişme de onun iki oğlu Velid (705-715) ve Süleyman'ı (715-717) veliaht tayin etmesidir. Bilindiği gibi Mervan vefat etmeden önce yerine sırasıyla oğulları Abdülmelik ve Abdülaziz'i veliaht tayin etmişti. Burada şu hususu -Abdülmelik b. Mervan'ın annesinin Kureyşli Abdülaziz b. Mervan annesinin ise Kelbli- olduğunu özellikle belirtmemiz yerinde olacaktır. Mervan Cabiye toplantısından sonra Abdülaziz'i Mısır valisi yaparak Kelb kabilesinin kısa vadede gönlünü yaparken Abdülmelik'i kendinden sonra veliaht tayin ederek Kureyş kabilesinin uzun vadede gönlünü almıştı. Abdülmelik kardeşi Abdülaziz'i tahttan azletmek ve kendi oğulları Velid ve Süleyman için biat almak istiyordu. Bunu da kardeşine yazdığı mektupta dile getirmiş ve ondan çocukları lehine veliahtlıktan çekilmesini talep etmişti. Fakat Abdülaziz bunu kesin bir dille reddetmiş ve Abdülaziz b. Mervan bu olaydan kısa bir zaman sonra vefat etmişti. Abdülaziz'in bu ölümünün eceliyle mi yoksa başka bir yolla mı olduğuna dair yazarın kuşkuları vardır. Fakat yine de yazar bir sonraki sayfada Abdülmelik'in daha önce ölmesi durumunda devletin hemen çatırdayıp çökmesine neden olacağını dolayısıyla da Abdülmelik'in oğullarını veliaht tayin etmesini de haklı görmektedir. Bu haklılığına gerekçe olarak da Abdülmelik'in Kureyş kabilesinden Abdülaziz'in de Kelb kabilesinden olmasını göstermektedir. Yine bu dönemde Abdülmelik b. Mervan'ın uğraştığı meselelerden birisi de Hariciler meselesidir. O Ezrakiler (Nafi b. Ezrak) , Cezire ve Mısır haricileri, Necadat Fırkası haricileri gibi birçok isyanla yine iç politika döneminde uğraşmıştır.

Üçüncü ana bölüme geldiğimizde bu bölümde Abdülmelik b. Mervan döneminin dış politik durumunu ele alan yazar bu bölümü Kuzey Afrika'daki fetihler, Bizans İmparatorluğu ile mücadele ve doğu bölgelerinde fetihler olarak üç başlık altında incelemiştir. Kuzey Afrika'daki fetihlerin bizim için en dikkate değer olanı Musa b. Nusayr yapmış olduğu faaliyetlerdir. Bilindiği gibi daha sonra Velid b. Abdülmelik döneminde fethedilecek olan Endülüs'ün fethinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Bizans İmparatorluğu ile mücadeleyi yazar 3 başlıkta ele almıştır. Birinci başlıkta önce Bizans İmparatorluğu'nu genel hatlarıyla tanıtmış, İkinci başlıkta Abdülmelik'in Bizans siyaseti üzerinde durmuştur. Abdülmelik b. Mervan da aynı Muaviye gibi Bizans Devleti ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Bunun sebebi iç politikada yaşadığı karışıklıklardır. O Bizans'la antlaşmalar yapmış ve bu antlaşmalara zaman zaman her iki taraf da uymamıştır. Abdülmelik'in Anadolu ile ilişkisini incelediğimizde ise o buralara gönderdiği orduları daha çok fetih amacı ile değil sınırları koruma amaçlı

göndermiştir. Bu bölümün son kısmında yazar Doğu bölgelerindeki fetihlerden bahsederek bu bölümü bitirmiştir.

Dördüncü bölüme geldiğimizde bu bölüm idari, ekonomik, sosyo-kültürel hayat bakımından incelenmiştir. Onun yönetimi ile ilgili kişisel özelliğine dair Wellhausen'ın şu sözleri önemlidir:

“...O memurlarına ve hatta Muâviye'nin Ziyâd'a olduğu gibi kendisinin de tamamıyla ayrı muamelede bulunduğu o kadar hizmeti geçen Haccâc'a karşı bile ciddi ve hemen hemen kaba bir tavır benimsemiştir. O, eski gelenek mucibince cemiyetine dahil ettiği kendileriyle istişarelerde bulunduğu asil kimselere de artık, bir zamanlar sadece aklî üstünlüğüyle basa çıkan Muâviye'nin yaptığı gibi, kendisiyle lâubali münasebette bulunmaya müsaade etmedi... Abdülmelik ciddi ve abus bir efendi olarak tebarüz etmiştir, (Erkoçoğlu, 2011, s.345) diyerek aslında birkaç yönden Muaviye'ye benzetilen Abdülmelik'in bu yönünün ona benzemediğini belirtmektedir.

İdari yapıda özellikle devletin eyaletlere bölünerek yönetildiğinden bahseden yazar bu eyaletleri Mısır, Hicaz, Irak, Cezire ve Kuzey Afrika olarak 6 kısma ele almıştır. Yine bu bölümde devlet görevlilerini inceleyen yazar Divan görevlilerini, valileri, kadıları, Hac emirlerini yararlandığı kaynaklar itibarıyla tanıtmıştır. Divanların Arapçalıştırılmasını milli bir devletin oluşumu olarak yorumlayan yazar daha sonra askerlik teşkilatından ve son olarak da denizcilik ve donanmadan bahsetmiştir. Bundan sonra ekonomik uygulamalar bölümüne geçen yazar, burada para reformu üzerinde durmuştur. Bu bölüm 15 sayfa yer tutmuş, yazar bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu konu üzerinde bu kadar durmasının sebebine gelince; bilindiği gibi para bir devletin bağımsızlığının ve gücünün göstergesidir. Yazar para reformu ile ilgili konuda da şunu söylemektedir:

Para reformuyla, Abdülmelik bütün İslâm toplumunda kültürel ve siyasi bir bağ oluşturmaya yönelik büyük bir adım atmıştır. Bizans karşısında siyasi bir işlev yerine getirilmiş ve müstakil İslâm parası oluşturulmuştur. Diğer taraftan standart hale getirilen bu parayla, İslâm ülkesindeki parasal birlik sağlanmış ve bu durum da İslâm devletinin istikrarına katkıda bulunmuştur (Erkoçoğlu, 2011, s.398).

Bu bölümde yazar vergilerin düzenlenmesi, tarımsal faaliyetler, ticaret bu dönemin ekonomik faaliyetleri içerisinde incelemiştir. Sosyo- kültürel hayata baktığımızda ilk başta gözümüze çarpan Kur'an'a nokta konulması ve ilk tefsir çalışmasıdır (Said b. Cübeyr). Hadis

çalışmaları, kelami tartışmalar, tarih çalışmaları ki burada dikkatimizi çeken bir meseleyi kitaptan alıntılanarak bahsetmekte fayda var:

Abdülmelik'in Siyer ve Meğazi konularıyla ilgili olarak bazı hususlarda endişelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Oğlu Süleyman b. Abdülmelik veliahtken Medine'yi ziyaret etmiş ve Hz. Osman'ın oğlu Ebân ile Hz. Peygamber dönemi olaylarını gerçekleştirdiği mekânları, yanında 'Amr b. Osmân ve Ebû Bekir b. Abdullâh b. Ebû Ahmed olduğu halde gezmiştir. Ebân b. Osmân buralarda geçen olaylar hakkında Süleyman'ı bilgilendirmiştir. Süleyman'ın çok hoşuna gitmiş olmalıdır ki Ebân'dan bir siyer kitabı yazmasını istemiştir. Ebân da hâlihazırda elinde yazmış olduğu bir kitabın olduğunu söylemiş, bunun üzerine Süleyman b. Abdülmelik bu kitaptan kendisine bir nüsha istinsah ettirmiştir. Kitabı okuduğunda içerisinde yer alan bilgilerde özellikle Akabe biatlarında Ensâr, Uhud savaşında Ensâr gibi konuların ele alındığını görmüş ve "Bu kitapta bu kavmin faziletinden başka bir şey görmedim." diyerek hoşlanmadığını ifade etmiştir. Süleyman bu durumu babasına iletteceğini söyleyerek elindeki nüshayı da yaktırmıştır. Oğlundan meseleyi öğrenen Abdülmelik b. Mervân, Emevî ailesinin faziletini anlatmayan bir kitaba ve de Şam halkının bilmelerini istemedikleri şeylerin öğretilmesine ihtiyaçları olmadığını söylemiştir (Erkoçoğlu, 2011, s.422-423). Aslında bu konu tarih alanında çalışmalar yapan araştırmacılar için çok önemlidir. Görüldüğü üzere dönemin hâkim gücü Emeviler işlerine gelmeyen ya da kendilerinden övgü ile bahsetmeyen rivayetleri ortadan kaldırmak istemişleridir. Tabi bizim burada iddiamız bu olay bütün Emevi tarihi boyunca tekrarlanmış yargısına varmak değil. Fakat bu olaydan yola çıkarak bu tür olayların bütün güçlü iktidarlar zamanında gerçekleşmiş olabileceğini tahmin edebiliriz. Dolayısıyla da rivayetleri ele alırken bu tür olasılıkları göz ardı etmemeliyiz.

Tıp çevirileri ve Kimya alanındaki çalışmalar da Abdülmelik b. Mervan'ın döneminin kültürel alandaki gelişmelerini bize göstermektedir. Yine bu dönemde Abdülmelik b. Mervan'ın şairlere ve müzisyenlere de önem verdiğini belirten yazar bu bölümde Abdülmelik b. Mervan dönemindeki şairlerden ve müzisyenlerden hemen hemen neredeyse tek tek bahsetmiştir

Son ana bölüm olan beşinci bölüme geldiğimizde Abdülmelik b. Mervan döneminin imar faaliyetleri üzerinde duran yazar burada Hulva'nın ve Vasıt'ın kuruluşundan, Kâbe'nin tamirinden Mescid-i Haram ve Amr Camiinin genişletilmesinden, Kubbet-üs Sahra'nın inşasından özellikle bahsetmiş ve son olarak mescid-i Aksa'nın inşasına değinmiştir. Yazar Abdülmelik b. Mervan'ın yaptırmış olduğu Kubbetüs Sahra ve Kâbe'nin tamiri ile ilgili kitabın sonuç bölümünde şunları söylemektedir:

Abdölmelik'in mimari açıdan en önemli icraatlarından birisi ise hiç şüphesiz Kudüs'te inşa ettirdiği ve günümüze kadar gelebilen Kubbetü's-Sahra ismindeki anıt eserdir. Yaptırdığı bu eserle Abdölmelik, İslâm'ın gücünü ve kudretini, Hristiyan dünyasına göstermiştir. Bizans'ın eski topraklarında İslâm'ın geçici olmadığını, onların kutsal şehirlerinin göbeğine diktiği Kubbetü's-Sahra ile kanıtlamıştır. Bu eser Kudüs'ün İslamlaştırılmasına ön ayak olmuştur (Erkoçoğlu, 2011, s.462).

Diğer taraftan Mekke'de çatışmalarda zarar gören Kâbe'yi orijinali gibi yaptırarak Kureys, Hz. Peygamber ve halifelerinin geleneğinden gittiğini ve onlara bağlılığını göstermiştir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak yazarın kitabından edindiğimiz bilgilere göre Emevi Devleti'nin dörtte birlik zaman dilimine gelen ve yaklaşık 20 sene halifelik yapan Abdölmelik b. Mervan dönemi İslam tarihi açısından da oldukça önemli bir dönemdir. Onun siyasi kişiliği yazarın da belirttiği gibi Muaviye b. Ebu Süfyan'a benzemektedir. O kendisinden sonra gelen oğlu Velid bin Abdölmelik'e neredeyse sıfır sorunlu bir devlet bırakmıştır. Kendisinden sonra gelen Velid b. Abdölmelik gözle görülür herhangi bir iç isyanla çok fazla karşılaşmadığı için onun döneminde fetihler artmış ve devletin zirve dönemi yaşanmıştır. Yine O döneminde yaptığı faaliyetler ile İslam devletinin kurumsallaşmasında büyük rol oynamıştır

KAYNAKÇA

- Yıldız, H.D. (1998). Abdölmelik b. Mervan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA) (C 1, 266-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Erkoçoğlu, F. (2011). Emevi Devleti'nin dönüm noktası Abdölmelik b. Mervan, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı